

Μια συζήτηση για τον προγραμματισμό

Σας καλώ να παρακολουθήσετε μια συζήτηση ανάμεσα σε ένα υποστηρικτή της σκοπιμότητας του προγραμματισμού και ενός εκπαιδευτικού της τάξης. Ο σχολιαστής ανήκει στους ανθρώπους που με πείρα και γνώσεις πετυχαίνουν να κάνουν πράξη κάτι από τα οράματά τους. Στα λεγόμενά τους μπορεί να ανακαλύψετε τις δικές απόψεις. Μπορεί και να πειστείτε από το σχολιαστή και να κάνετε προγραμματισμό. Αν πεισθείτε αλλά δεν έχετε χρόνο μπορείτε να αξιοποιήσετε τον προγραμματισμό που σας προτείνω στις αντίστοιχες στήλες. Να τον χρησιμοποιήσετε ως έχει ή να τον τροποποιήσετε σύμφωνα με τις συνθήκες που επικρατούν στο σχολείο σας.

Ερ.: Γιατί δεν προγραμματίζουμε τη διδασκαλία της προβλεπόμενης ύλης;

Απ.: Δεν είναι στοιχείο της εκπαιδευτικής μας παράδοσης. Ποτέ δεν έχουμε κάνει προγραμματισμό ως τώρα. Ίσως γιατί ξέρουμε ότι σπάνια θα εφαρμοστεί. Όλο και κάτι θα τύχει που θα τον ακυρώσει.

Σχόλιο 1. Μήπως ο προγραμματισμός δεν ήταν σωστός ; Δεν είχε λάβει υπόψη του τις ημέρες των αργιών, τον αριθμό των περιπάτων, την μέρα της εβδομάδας που χαθεί τις περισσότερες φορές λόγω αργιών ή εκκλησιαστικών εορτών, κλπ; Μήπως δεν είχαν προβλεφθεί περιθώρια απωλειών ώστε να μην καταρρεύσει στην πρώτη διαταραχή;

Σχόλιο 2. Ο προγραμματισμός διδασκαλίας, της προβλεπόμενης κάθε σχολικό έτος διδακτέας ύλης, είναι μια πολύπλοκη διαδικασία, σχετικά κουραστική και η οποία συχνά ακυρώνεται από απρόβλεπτες εξελίξεις, όπως κακοκαιρία, απεργίες, ασθένεια του διδάσκοντος, κ.α. Για το λόγο αυτό, δικαιολογημένα, οι εκπαιδευτικοί δεν ασχολούνται συστηματικά με τον προγραμματισμό της διδασκαλίας της προβλεπόμενης διδακτέας ύλης. Και αν ακόμα δεν ασχοληθούν καθόλου με τον προγραμματισμό, τελικά κάποιος προγραμματισμός θα υλοποιηθεί. Συνήθως είναι η ακολουθία των ενοτήτων του σχολικού βιβλίου. Η εξέλιξη της διδασκαλίας εξαρτάται «από το πόσες ώρες είμαστε στην ίδια ενότητα», από το «που έχει φτάσει το άλλο τμήμα της ίδια τάξης», από το «αν έμαθαν ότι έπρεπε να μάθουν για να προχωρήσουμε», κλπ. Συχνά ο ρυθμός αλλάζει με αφορμή ενέργειες της διοίκησης όπως οι εγκύκλιοι για τον προσδιορισμό της διδακτέας, ο έλεγχος για την εξέλιξη της προβλεπόμενης ύλης, κλπ. Εμφανής ένδειξη της χωρίς προγραμματισμό διδασκαλίας των διαφόρων ενοτήτων, είναι ο αριθμός των ωρών, ημερών ή μηνών που χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία τους. Στα βιβλία ύλης είναι εύκολο να προσδιοριστούν στοιχεία αυτού του φαινομένου. Εύκολα φαίνεται ότι στην αρχή του σχολικού έτους η εξέλιξη είναι πολύ αργή, ενώ προς το τέλος φαίνεται να επιταχύνεται ή να αλλάζει μετά από κάποια αιτία, όπως π.χ. μια εγκύκλιο.

Σχόλιο 3. Η ποσότητα και η δυσκολία της προβλεπόμενης ύλης είναι τέτοιες που μας οδηγούν σε δύο ευρέως διαδεδομένες πρακτικές.

- Δεν διδάσκονται όλες οι δύσκολες έννοιες ή ενότητες, παρά μόνο αυτές που ο εκπαιδευτικός κρίνει ότι είναι σημαντικές για τις μετέπειτα σπουδές του μαθητή ή ότι είναι χρήσιμη γνώση. Χρονισμός που ακολουθεί σέβεται αυτές του επιλογές.
- Διδάσκει με ρυθμό προσαρμοσμένο στις μαθησιακές δυνατότητες των μαθητών του. Κάποια κεφάλαια διδάσκονται σε πάρα πολλές ώρες και αλλά σε ελάχιστες. Κάποια δεν διδάσκονται διότι λήγει το σχολικό έτος.

Στις περιπτώσεις αυτές, με ηθικό αυτουργό το Α.Π. και φυσικό αυτουργό τον εκπαιδευτικό, γίνονται λάθη εις βάρος της εκπαίδευσης των μαθητών. Και οι δύο πρακτικές πρέπει να αποφεύγονται.

Ερ.: Ποια τα οφέλη από τον προγραμματισμό; Αν είναι τόσο χρήσιμος γιατί δεν γίνεται υποχρεωτικός; Τι συμβαίνει αλλού;

Απ.: Σε αρκετές χώρες είναι σε άλλες είναι προαιρετικός και σε κάποιες άλλες ακολουθείται ο προγραμματισμός που προτείνεται από τους οδηγούς διδασκαλίας. Παρόλη την ποικιλία που υπάρχει συναίνεση στο ότι είναι χρήσιμος.

Σχόλιο. Ανάλογη με την αυτονομία της κάθε σχολικής μονάδας είναι η υποχρέωσή της να προγραμματίσει και να εφαρμόσει τον προγραμματισμό. Όπου η κεντρική διοίκηση είναι «ισχυρή», αυτή προγραμματίζει και απαιτεί την εφαρμογή του προγραμματισμού της επιβάλλοντας κυρώσεις. Βεβαιωμένη παρενέργεια είναι το λεγόμενο «Κρυφό Αναλυτικό Πρόγραμμα». Όπου είναι χαλαρή ή αδυνατεί να ασκήσει τον έλεγχο ή είναι ανίκανη να προγραμματίσει σωστά, τότε δεν γίνεται προγραμματισμός αλλά μόνον έλεγχος και διορθωτικές κινήσεις αν κάτι δεν πάει καλά. Μεταξύ των δύο αυτών άκρων αναδύεται η σκοπιμότητα του προγραμματισμού ταυτόχρονα με την προσπάθεια να περιοριστεί η ισχύς και η έλεγχος της κεντρικής διοίκησης. Εκτός από τα οφέλη που αποφέρει στα επαγγελματικά δικαιώματα των εκπαιδευτικών (αυτονομία, ανεξαρτησία και υπευθυνότητα), ο προγραμματισμός έχει και άλλα όπως τα παρακάτω:

- Εξοικονόμηση επαρκούς χρόνου για την διεξαγωγή δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την ποικιλομορφία των μαθησιακών δραστηριοτήτων, όπως εργαστηριακές ασκήσεις, επισκέψεις, διαθεματικές εργασίες, επαναλήψεις, παρεκβάσεις για τη ικανοποίηση των ενδιαφερόντων των μαθητών, κ.α.
- Εξασφάλιση ομαλού ρυθμού διδασκαλίας σε σχέση με την αθροιστική αξιολόγηση, ανά τρίμηνο ή στο τέλος του σχολικού έτους. Η ολοκλήρωση μιας ενότητας, η ανακεφαλαίωση, κλπ., η επίλυση αποριών, η αντιμετώπιση των μαθησιακών δυσκολιών, πρέπει να προηγηθούν του ωριαίου επαναληπτικού διαγωνίσματος. Για να γίνει αυτό μέσα στα χρονικά όρια του κάθε τριμήνου πρέπει να σχεδιαστεί ο ρυθμός διδασκαλίας των ενοτήτων.
- Καλύτερη συνεργασία με τη διοίκηση και λιγότερες τριβές με τους μαθητές για την προώθηση των δικών τους σχεδίων. Ο προγραμματισμός επισκέψεων σε κέντρα περιβαλλοντικής, σε μουσεία, κλπ, πρέπει να εναρμονίζεται με τον προγραμματισμό της διδασκαλίας. Έτσι, τα αιτήματα των μαθητών για περιπάτους δεν έρχονται σε αντίθεση με τις «χαμένες» ώρες ή τους περιπάτους που γίνονται σχεδόν πάντα την ίδια μέρα της εβδομάδας.
- Μείωση του άγχους του εκπαιδευτικού, όταν λόγω απροβλέπτων εξελίξεων δεν υπάρχουν περιθώρια ομαλής εξέλιξης της διδασκαλίας. Ανάλογα με το βαθμό ευαισθησίας και την υπευθυνότητα του εκπαιδευτικού ή με το πόσο έντονη είναι η πίεση της διοίκησης για την ολοκλήρωση της διδασκαλίας της προβλεπόμενης ύλης, ο εκπαιδευτικός γίνεται πολύ ή λιγότερο αγχώδης. Το άγχος αυτό δεν εκφράζεται μόνο προς τη διοίκηση και τους συναδέλφους, αλλά διαβρώνει και τη διδακτική-μαθησιακή-παιδαγωγική του σχέση με τους μαθητές. Γίνεται λιγότερο ανεκτικός στην παραβατικότητα, οι απορίες λύνονται συνοπτικά, ο ρυθμός διδασκαλίας επιταχύνεται, ο εκπαιδευτικός «προχωράει» με τους καλούς μαθητές και οι υπόλοιποι μένουν πίσω, κ.α. Ευχάριστες δραστηριότητες, όπως η συζήτηση με τους μαθητές, οι συνθετικές

εργασίες, η εργαστηριακή δραστηριότητα, η παρουσίαση των εργασιών των μαθητών, κ.α., περιορίζονται λόγω έλλειψης χρόνου.

Ερ.: Καλά τα πλεονεκτήματα, αλλά αφού δεν μπορεί να εφαρμοστεί κατά γράμμα....Γιατί δεν ορίζεται κάποιος υπεύθυνος για την τήρησή του;

Απ.: Να ορισθεί και να υπάρχουν συνέπειες για την μη τήρηση ή για τους υπαίτιους της ανατροπής.

Απ.: Να μην είναι ο συντάκτης του. Να είναι η διοίκηση προς την οποία υποβάλλεται προς έγκριση και το έχει εγκρίνει, κ.α.

Σχόλιο 1.: Όλοι είναι συνυπεύθυνοι. Ο συντάκτης του προγραμματισμού, οι συνάδελφοι που έχουν συντάξει τους δικούς τους και θέλουν να εφαρμοστούν, ο διευθυντής που ρυθμίζει τη γενικότερη λειτουργία του σχολείου, τα υπερκείμενα κλιμάκια διοίκησης που ρυθμίζουν θέματα όπως η θέρμανση, οι εκδρομές, η επάρκεια του προσωπικού, κλπ.

Σχόλιο 2.: Να μη φτάσουμε στην αντίθετη όχθη. Αντί ο προγραμματισμός να μειώνει το άγχος, να το αυξάνει μέσω της προσπάθειας για την κατά γράμμα υλοποίησή του. Ας το πούμε μεταφορικά. Το χρονοδιάγραμμα του ταξιδιού γίνεται για να διαθέσουμε καλύτερα το χρόνο μας και να πάμε σε όλα τα μέρη που έχουμε επιλέξει να γνωρίσουμε. Όχι για να μας κάνει να προσπαθούμε να το τηρήσουμε με κόστος τη μείωση της ικανοποίησης από το ταξίδι μας. Με τον προγραμματισμό, στην καλύτερη περίπτωση μεγιστοποιούμε τα οφέλη, ενώ στη χειρότερη ελαχιστοποιούμε τις απώλειες λόγω των τυχαίων και απρόβλεπτων συμβάντων. Σχηματικά αυτό αποδίδεται ως εξής :

- **Περίπτωση Α:** Αρχικός προγραμματισμός + απρόβλεπτα → λίγες δικαιολογημένες αναθεωρήσεις → μικρή απόκλιση από τους στόχους
- **Περίπτωση Β:** Χωρίς προγραμματισμό + απρόβλεπτα → πολλές αναθεωρήσεις → μεγάλη απόκλιση από τους στόχους

Ερ.: Ποιος θα κάνει τον προγραμματισμό; Υπάρχουν σχέδια και προτάσεις αλλά συχνά είναι ανεφάρμοστοι.

Απ.: Ο σχεδιαστής του Α.Π. και οι συγγραφείς των σχολικών βιβλίων προτείνουν ένα χρονοδιάγραμμα για τη διδασκαλία της κάθε ενότητας, στα πλαίσια του προβλεπόμενου χρόνου διδασκαλίας του κάθε μαθήματος, μονώρο, δίωρο, κλπ. Αυτοί είναι συχνά ανεφάρμοστοι.

Σχόλιο: Ο προγραμματισμός αυτός δεν λαμβάνει υπόψη του λεπτομέρειες που μπορεί έχουν σχέση με αλλαγές στη διδακτέα ύλη, αλλαγές στη διάρκεια του σχολικού έτους, καινοτομίες όπως η υποχρεωτική διδασκαλία στο εργαστήριο για κάποιες ώρες, κλπ. Κυρίως δεν μπορεί να προβλέψει το επίπεδο αρχικής γνώσης, των μαθητών που διδάσκουμε και το οποίο αλλάζει από σχολείο σε σχολείο, από χρονιά σε χρονιά, κλπ. Για το λόγο αυτό είναι χρήσιμο να γίνεται μια προσαρμογή των προτάσεων των συγγραφέων, της διοίκησης, κλπ στις ιδιαιτερότητες του κάθε σχολείου και της κάθε τάξης χωρίς να ακυρώνονται οι βασικές επιλογές των προτάσεων της διοίκησης, ούτε βέβαια να παραβιάζονται οι σχετικοί νόμοι και διατάξεις.

Ερ.: Πώς θα μπορούσα να φτιάξω ένα κατά το δυνατό εφαρμόσιμο χρονικό προγραμματισμό;

Απ.: Από τα βιβλία ύλης της προηγούμενης χρονιάς, αν έχεις κρατήσει σημειώσεις για τις ώρες που χάθηκαν και την αιτία τους, αν έχεις αξιολογήσει το αποτέλεσμα που είχε

ο προγραμματισμός αυτός. Αν δηλαδή αναγκάστηκες να «τρέξεις τους μαθητές» σε κάποιο κεφάλαιο, αν κάποιο πήγε πολύ αργά γιατί εκτίμησες ότι θα είχες άνεση χρόνου, αν ήταν δύσκολο και γι' αυτό απαίτησε πιο πολλές ώρες, κλπ.

Σχόλιο. Καλή ιδέα αλλά μπορεί να βελτιωθεί. Στα βιβλία ύλης, εκτός από τα παραπάνω, έμμεσα εκφράζεται και η προσωπική μας (υποκειμενική) άποψη για τη δυσκολία των κεφαλαίων, για τη χρησιμότητά τους στις επόμενες τάξεις, για την πολιτισμική αξία αυτής της γνώσης. Εκφράζονται επίσης και προσωπικά χαρακτηριστικά, που επηρεάζουν το ρυθμό της διδασκαλίας, όπως η κατανοητότητα στην επικοινωνία, ο τρόπος χειρισμού της παραβατικότητας, η αξιολόγηση μεγάλου ή μικρού αριθμού μαθητών σε κάθε μάθημα, κλπ.

Πρόταση : Από πολλά βιβλία ύλης μπορεί να προκύψει μια μέση χρονική διάρκεια για τη διδασκαλία των διαφόρων ενοτήτων, τα πειράματα που μπορεί να γίνουν, κλπ. Να σχεδιασθεί ένας «μέσος» χρονικός προγραμματισμός της διδασκαλίας των διαφόρων ενοτήτων που συναπαρτίζουν τη διδακτέα ύλη ο οποίος θα εκφράζει αυτό που συμβαίνει σε πολλά σχολεία και σε πολλούς συναδέλφους της ίδια ειδικότητας. Αυτός θα λειτουργήσει ως εκφραστής του «μέσου όρου» για τον αριθμό των διδακτικών ωρών που απαιτούνται για να διδαχθεί σωστά ένα κεφάλαιο, μια ενότητα, κλπ. Με δεδομένη την ημερομηνία έναρξης του σχολικού έτους και τις δυσκολίες που υπάρχουν μέχρις ότου σταθεροποιηθεί το ημερήσιο πρόγραμμα, οι ημερομηνίες που θα αναφέρονται στον προγραμματισμό θα είναι ενδεικτικές. Πρέπει να λειτουργούν περισσότερο ως στόχοι για να τους πετύχουμε παρά ως μέσα ελέγχου για την εξέλιξη της προσπάθειας μας.

Ερ.: Συχνά εκ των προτέρων φαίνεται ότι ο προβλεπόμενος χρόνος δεν θα επαρκέσει για τη διδασκαλία της προβλεπόμενης εξεταστέας ύλης. Στην περίπτωση αυτή ποιο το νόημα του προγραμματισμού;

Απ.: Και στην περίπτωση αυτή ο προγραμματισμός μπορεί να μειώσει τις ανεπιθύμητες παρενέργειες που αναμένεται να υπάρξουν.

Σχόλιο. Το κομβικό σημείο του προβλήματος και η αρχή του κακού είναι η λέξη εξεταστέα ύλη. Όταν η επιστημονική γνώση θεωρείται «ύλη», με προεξάρχον το ποσοτικό στοιχείο. Όταν οι μαθητείες δεν εξετάζονται στις γνώσεις που απέκτησαν αλλά στο κατά πόσο απομνημόνευσαν την εξεταστέα «ύλη». Ανεξάρτητα από την επιστημολογική φιλοσοφική και παιδαγωγική αντίληψη που υποδηλούται με την επιλογή της λέξης «ύλη» από τους φορείς που την χρησιμοποιούν, το πρόβλημα του «χρόνου που λείπει» παραμένει στα χέρια αυτών που αναλαμβάνουν να τη διδάξουν. Όπως έχει διαπιστωθεί μέσα από έρευνες, στην κατάσταση της «ανεπάρκειας του προβλεπόμενου χρόνου» δεν φθάνουμε τυχαία, ούτε φθάνουμε χωρίς να έχουν προηγηθεί παρόμοιες περιπτώσεις προσδιορισμού της ύλης και του αντίστοιχου χρόνου διδασκαλίας της. Το φαινόμενο παρατηρείται συχνότερα σε περιπτώσεις εξετάσεων επιλογής όπου συνεργούν παράμετροι όπως: α) Οι υποψήφιοι εξετάζονται σε λίγα σχετικά κεφάλαια που αναπτύσσονται σε επιστημονικό βάθος, β) Τα κεφάλαια αυτά παραμένουν τα ίδια για αρκετές εξεταστικές περιόδους, γ) Ο ανταγωνισμός είναι υψηλός, οι υποψήφιοι πολλοί και οι θέσεις είναι λίγες, δ) Η διαδικασία της παραγωγής των θεμάτων, της βαθμολόγησής τους, κλπ, δεν επιτρέπει τη χρήση μεθόδων που περιορίζουν τη συμβολή της αποστήθισης, της τυποποίησης των προβλημάτων, της αλγοριθμικής επίλυσης, κλπ.

Απέναντι σε αυτή την κατάσταση, οι εκπαιδευτικοί που αναλαμβάνουν την ευθύνη της προετοιμασίας των υποψηφίων για αυτού του είδους τις εξετάσεις, εφευρίσκουν τρόπους και μεθοδολογίες για να υποστηρίξουν τους μαθητές τους. Μερικές από τις

ακολουθούμενες πρακτικές είναι και οι ακόλουθες. α) Οι διδάσκοντες δεν διαφοροποιούν το περιεχόμενο ανάλογα με την επιστημονική του αξία ή τη δυσκολία που παρουσιάζει, αλλά όλο το περιεχόμενο αναλύεται σε ερωτήματα και υποερωτήματα που έχουν όλα την ίδια σημασία επειδή μπορεί να αποτελέσουν ζητούμενα των εξετάσεων, β) Για την πλήρη προετοιμασία του ο υποψήφιος θα πρέπει να διδαχθεί όλες τις πιθανές κατηγορίες ασκήσεων και προβλημάτων που μπορεί να τεθούν με βάση τα συγκεκριμένα κεφάλαια. Ο εκπαιδευτικός έχει δημιουργήσει με συστηματική εργασία μια πολύ καλή βάση δεδομένων με ασκήσεις, προβλήματα, κατηγορίες ασκήσεων και προβλημάτων, την οποία και χρησιμοποιεί, γ) Τα έργα μάθησης χρησιμοποιούνται ελάχιστα από τους διδάσκοντες ή αντικαθίστανται από έργα αξιολόγησης παρόμοια με αυτά που έχουν δοθεί σε προηγούμενους διαγωνισμούς ή που μπορεί να τεθούν στον επόμενο, Δ) Ο εκπαιδευτικός έντιμα και με φιλοτιμία εργαζόμενος θα προσπαθήσει να τα διδάξει όλα, να προετοιμάσει όλους τους μαθητές και τους καλούς και τους μέτριους για τις επερχόμενες εξετάσεις. Συχνά, συνειδητά ή όχι θα τους θέσει το πρόβλημα: *Έτσι έχουν τα πράγματα. Αν θέλετε να επιτύχετε θα πρέπει να μάθετε όλες αυτές τις ερωτήσεις, τις ασκήσεις και τα προβλήματα. Είμαι εδώ για να σας τα διδάξω απλά και κατανοητά. Αλλά εσείς θα πρέπει να τα μάθετε. Αν δεν τα καταφέρετε δε θα φταιω εγώ. Εγώ θα τα έχω διδάξει. Έτσι ένα πρόβλημα που φτιάχτηκε από αδυναμίες του συστήματος των εξετάσεων, μεταφέρεται στους υποψηφίους με σημαντικές παρενέργειες για την ψυχική τους υγεία.*

Οι υποψήφιοι, έχοντας αναλάβει την ευθύνη των επιλογών τους για να λάβουν μέρος στις συγκεκριμένες εξετάσεις, δεν διαμαρτύρονται και προσπαθούν να ανταποκριθούν σε όλη την ποικιλία και την ποσότητα των ερωτήσεων, ασκήσεων και προβλημάτων που πρέπει να κάνουν στην κατ' ιδίαν μελέτη τους. Ότι τους διευκολύνει για να ταξινομήσουν το πλήθος και την ποικιλία που αντιμετωπίζουν το καλοδέχονται και ευχαριστούν όποιον τους το υποδεικνύει. Προσπαθούν όσο μπορούν. Κάποιοι όμως κουράζονται, καταρρέουν ή εγκαταλείπουν την προσπάθεια.

Χρόνο με το χρόνο η βάση δεδομένων των διδασκόντων εμπλουτίζεται, τα ουσιώδη ερωτήματα έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί στις εξετάσεις, η εξεταστέα ύλη αναλύεται σε όλο και πιο εξεζητημένες λεπτομέρειες, η αναζήτηση του καινοφανούς για να αποτελέσει θέμα εξετάσεων γίνεται όλο και πιο επιτακτική, κλπ. Λογικό είναι ότι μετά από τρεις ή τέσσερις εξεταστικές περιόδους δεν θα επαρκεί ο προβλεπόμενος χρόνος για τη σωστή και πλήρη διδασκαλία της εξεταστέας «ύλης». Μια «ύλης» που αρχικά είχε διδαχθεί με σχετικά ομαλό ρυθμό. Στην κατάσταση αυτή φθάνουμε σταδιακά και έτσι την έχουμε συνηθίσει και δεν μας ξενίζει. Ούτε τους διδάσκοντες ούτε και τους υποψηφίους των εξετάσεων.

Ο προγραμματισμός είναι μια ευκαιρία για αναστοχασμό. Για να σκεφθούμε το πώς φτάσαμε σε αυτή την κατάσταση. Αυτό δεν αλλάζει ούτε τις αδυναμίες του συστήματος των εξετάσεων, ούτε τις δυσκολίες των μαθητών. Αλλάζει όμως τον τρόπο που εμείς βλέπουμε τα πράγματα και αυτή η αλλαγή πιθανόν να μας βοηθήσει να εξορθολογίσουμε τη βάση δεδομένων που έχουμε στη διάθεσή μας, να επιλέξουμε αποτελεσματικότερα έργα μάθησης, να μην εναποθέσουμε όλη την ευθύνη της προετοιμασίας στους ώμους των μαθητών μας.